

OCTAVIAN ILIESCU

Ca redactor responsabil al acestui Buletin am avut privilegiul să cunosc încă din manuscrisul trimis spre publicare articolul lui Radu Tohătan, membru din Baia Mare al Societății Numismatice Române, despre tezaurul monetar de la Tulghieș (com. Mireșu Mare, jud. Maramureș), condițiile în care a fost descoperit și modul cum a fost împărțit ulterior¹. Contribuția autorului citat, prin precizarea acestor condiții și încercarea de reconstituire a împărțirii tezaurului, este remarcabilă, iar interviul pe care l-a luat lui Grigore Leș, întâmplător de față, acum cincizeci de ani, la această descoperire, poate fi apreciat, după părerea noastră, drept un adevărat model al genului, prin claritatea și relevanța atât a întrebărilor puse, cât și a răspunsurilor primite.

Ca unul care a fost, tot din voia întâmplării, implicat în introducerea în circuit științific a „tezaurului de la Căpăceni”, de fapt cel de-al treilea lot al tezaurului de la Tulghieș, ne asumăm îndatorirea de a înșăila, în cele ce urmează, câteva adnotări pe marginea acestei descoperiri.

Din răspunsurile date autorului citat de Grigore Leș, s-au stabilit cu certitudine atât locul exact al descoperirii : punctul Mestecăniș, în jos de satul Tulghieș (com. Mireșu Mare, azi în jud. Maramureș), cât și data ei : în jur de 15 aprilie 1939. Sintem deci de acord cu propunerea lui Radu Tohătan² ca această descoperire să poarte de acum înainte denumirea de „tezaurul de la Tulghieș”, părăsindu-se definitiv actuala denumire de „tezaurul de la Tulghieș-Mireșu Mare”, determinată de incertitudinea ce a planat pînă în prezent asupra localizării sale³.

Pe baza informațiilor furnizate de către interlocutorul său, Radu Tohătan ne propune un interesant scenariu al împărțirii tezaurului de la Tulghieș îndată după descoperirea lui. Astfel, autorul citat consideră că după plecarea lui Grigore Leș — martorul care asistase la dezgroparea, spălarea și împachetarea monedelor ce compuneau acest tezaur — locotenentul Hamei, comandantul unității militare din care făcea parte soldatul descoperitor al tezaurului, împreună cu acesta din urmă, au împărțit piesele componente în trei loturi : primul lot destinat a fi remis Muzeului de Antichități din București, al doilea lot reținut pentru sine de locotenent, iar al treilea atribuit descoperitorului. Lotul I nu a fost predat la comandamentul unității militare direct de către locotenentul Hamei, motiv pentru care numele său nu a fost reținut, ci de către doi subalterni ai săi, doi sublocotenenți, care, în final, au adus la Muzeul

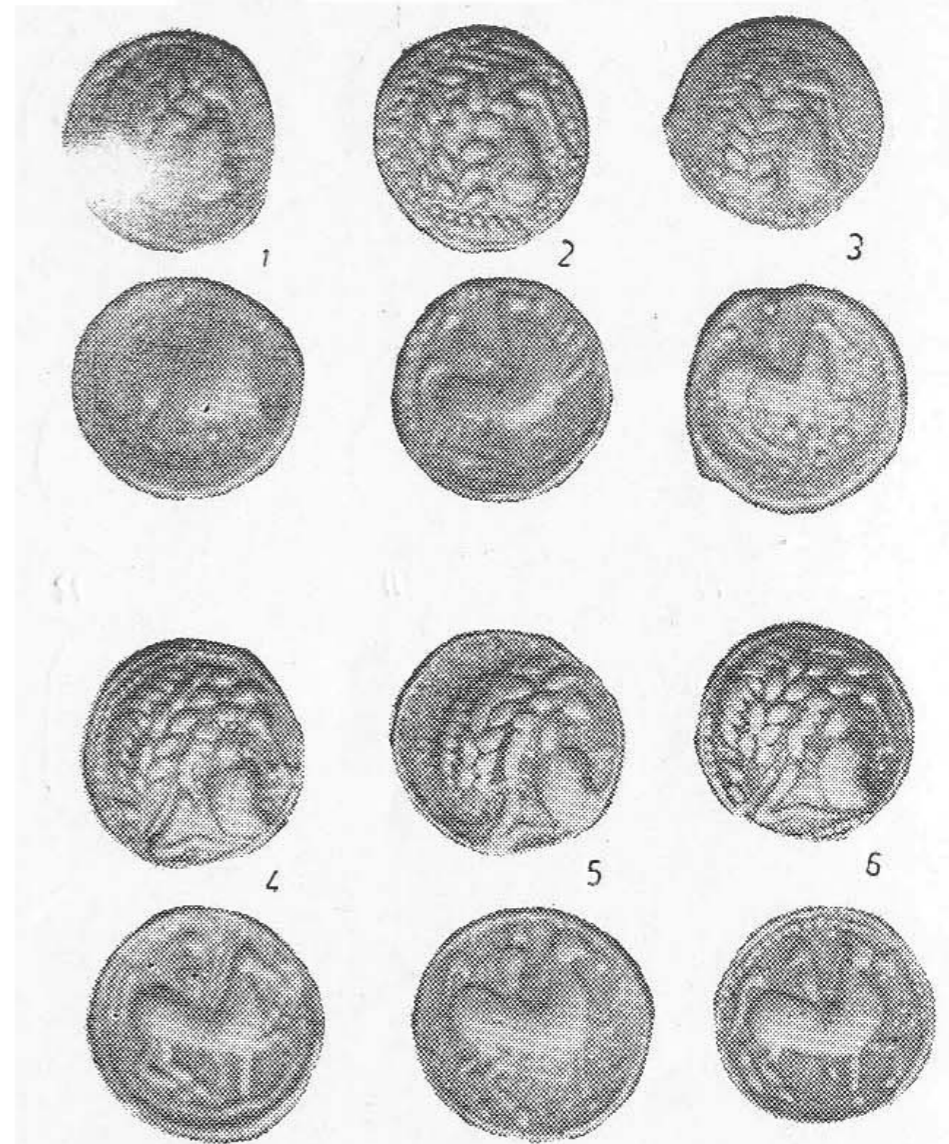
citat 104 monede din acest tezaur, publicate ulterior de către Dorin Popescu⁴. Dealtfel, din ziua descoperirii tezaurului, Grigore Leș nu l-a mai văzut niciodată pe locotenentul Hamei. A plecat probabil imediat din Tulghieș, cu monedele ce constituiau lotul II și care s-au împrăștiat ulterior, intrând în diverse colecții particulare; din acest lot, 101 piese au fost publicate în 1944, după fotografii, de către Kerényi András⁵. În fine, din lotul III, care i-a revenit soldatului descoperitor, au început să apară mult mai târziu monede răzlețe, cu indicația că ar proveni dintr-un tezaur găsit la Copăceni (jud. Vâlcea)⁶, indicație ce s-a dovedit ulterior a fi falsă, piesele respective făcând și ele parte din tezaurul de la Tulghieș⁷. În temeiul unui calcul al probabilităților, Radu Tohătan ajunge la presupunerea că tezaurul de la Tulghieș ar fi numărat în total 450—455 monede⁸.

Scenariul propus de Radu Tohătan ne apare a fi foarte plauzibil, iar un element de cronologie pare a-l confirma. Din relatările lui Grigore Leș am aflat că descoperirea tezaurului a avut loc în jurul datei de 15 aprilie 1939. Această dată cădea într-o sâmbătă, iar a doua zi, duminică 16 aprilie 1939, era ultima zi din vacanța școlară de Paști a aceluși an. Cum tot de la Grigore Leș știm că locotenentul de rezervă Hamei era învățător dintr-o comună din fostul județ Satu Mare, este foarte probabil ca în ziua de sâmbătă, 15 aprilie 1939, acest ofițer de rezervă să fi fost desconcentrat, pentru a se întoarce la îndatoririle sale didactice, plecând din Tulghieș imediat după împărțirea tezaurului. Această ipoteză ar explica foarte bine și motivul pentru care Grigore Leș nu l-a mai întâlnit niciodată. Acceptând acest raționament, ar urma să admitem și corolarul lui: tezaurul de la Tulghieș a fost descoperit în ziua de 15 aprilie 1939.

În ce privește numărul total de piese care ar fi intrat în componența acestui tezaur, calculul stabilit de Radu Tohătan, ajungând la 450—455, nu ni se pare întemeiat. Am putea admite mai degrabă un total de 250—270 piese, cum declară Grigore Leș⁹. În acest caz, soldatului descoperitor nu i-au mai revenit decât cel mult 60 piese, din care unele au apărut începând din 1960, ca provenind din Copăceni (jud. Vâlcea).

În ce mod au ajuns aceste monede la Copăceni, s-a arătat cit se poate de clar, nu de mult¹⁰; prin urmare, asupra acestui aspect nu este cazul să mai revenim acum. Sintem însă datori să restabilim, aici și acum, în ce chip s-a putut „inventă” „tezaurul de la Copăceni” și, mai ales, să încercăm a reconstitui azi, în măsura posibilităților, lotul III al tezaurului de la Tulghieș. Pentru aceasta, va trebui mai întâi să ne întoarcem la evenimente petrecute în urmă cu mai bine de trei decenii.

Pe la sfârșitul anului 1957, la Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei s-a prezentat Mihail Sănătescu, fost ofițer, stabilit după război la Rimnicu Vâlcea. Aici, începuse de cîtva timp să colecționeze monede antice, pe care le cumpăra de la localnici. Ne-a declarat că în regiunea orașului în care își avea domiciliul, se găsesse în mod frecvent monede geto-dacice și romane, atît emisiuni ale republicii, cît și ale imperiului, dar și monede grecești mai puțin întîlnite la noi. De la această primă întîlnire, am început să culegem de la Mihail Sănătescu informații prețioase despre asemenea descoperiri, unele din ele fiind ulterior valorificate prin publicare¹¹. Ne împărtășea aceste informații fie verbal, de cîte ori venea la București, fie prin corespondență, scriindu-ne din

Pl. I. — Tetradrahme barbare din tezaurul de la Tulghieș.

Pl. II. — Alte tetradrahme barbare din același tezaur.

Rîmnicu Vilcea ori de câte ori afla cite ceva nou în acest domeniu de preocupări comune.

Astfel, într-o scrisoare ce ne-a adresat la 17 iulie 1960, M. Sănătescu ne informa că au apărut la Rîmnicu Vilcea un număr de 24 tetradrahme de argint, provenind cu siguranță dintr-un tezaur. Din acestea, corespondentul nostru a cumpărat 13 piese, o tetradrahmă Alexandru cel Mare și 12 imitații barbare de tip Filip al II-lea. Alte trei imitații au fost cumpărate de Fr. Albrich, iar alte opt de către Sergiu Curechianu, ambii din același oraș. Semnatarul scrisorii ne oferea și o descriere amănunțită a tetradrahmelor de imitație, din rîndul cărora distingea nu mai puțin de opt tipuri diferite. Iar în scrisoarea următoare, datată din 30 iulie 1960, ne trimitea desenele, destul de îndeminate realizate, ale celor opt piese achiziționate de S. Curechianu. În sfîrșit, la 23 august 1960, M. Sănătescu ne dădea noi amănunte în legătură cu aceste monede: ele au fost vîndute de către un anume Ion Mihai, țigăn din Rîmnicu Vilcea, care a declarat că le avea de la un locuitor din Copăceni (jud. Vilcea), acesta din urmă posedînd circa 200 piese. În aceeași scrisoare, ni se mai comunicau informații cu privire la un alt tezaur de monede geto-dacice, găsit la Jiblea Călimănești și din care Cabinetul numismatic achiziționase anterior 295 piese, dar cu indicații de proveniență false¹².

Față de această adevărată avalanșă de date privitoare la descoperiri de monede geto-dacice în zona orașului Rîmnicu Vilcea, am luat hotărîrea de a merge la fața locului, pentru a încerca să obținem verificarea lor. Ținînd seama de faptul că investigațiile preconizate aveau un pronunțat caracter arheologic — deoarece ele urmăreau să determine pe teren locul exact și condițiile în care s-au făcut descoperirile monetare în cauză —, am invitat să participe la aceste cercetări și pe prof. Bucur Mitrea, șeful Sectorului numismatic al Institutului de Arheologie din București, inițiator al acestui gen de cercetări în țara noastră. Invitația fiind acceptată, în ziua de 28 septembrie 1960 am plecat împreună la Rîmnicu Vilcea.

Aici, prin intermediul lui M. Sănătescu, am luat contact cu Ion Mihai, cositorar de meserie, care ne-a confirmat informațiile pe care le dețineam, declarînd că a cumpărat monedele de la un anume Iorgu din Copăceni. Am mers apoi la Jiblea-Călimănești, unde am stabilit pe teren locul exact în care s-a descoperit, în anul 1954, un mare tezaur, numărînd aproximativ 400 monede geto-dacice și din care, așa cum s-a arătat mai sus, Cabinetul numismatic achiziționase 295 exemplare. Pentru alte amănunte, trimitem la raportul nostru din 2 octombrie 1960, reprodus în anexă.

Pentru a verifica informațiile primite de la Ion Mihai cu privire la proveniența celui de-al doilea tezaur și a identifica pe „Iorgu din Copăceni”, prof. Bucur Mitrea și eu semnatarul acestor rînduri ne-am dus în ziua de 30 septembrie la Copăceni. Autobuzul Rîmnicu Vilcea — Lădești ne-a lăsat la limita de sud a acestei comune, în care am început să întrebăm din casă în casă unde îl putem găsi pe „Iorgu din Copăceni”. Tot întrebînd și mergînd fără nici un rezultat, am ajuns la școala de șapte ani din comună; aici, o primă surpriză: la întrebările noastre în legătură cu eventuala descoperire a unui tezaur monetar în zonă, cadre didactice de la această școală ne-au arătat trei tetradrahme, una Alexandru cel Mare, celelalte două imitații de tip Filip al II-lea, ce fuseseră achiziționate recent de învățătorul D. Chițoran din satul Turcești, com. Mate-

ești, pe care însă nu l-am găsit în Copăceni. Oricum, cele trei monede constituiau un prim indiciu că sintem pe un drum bun. Am mers deci mai departe și am ajuns pe înserat în satul Bălteni, la limita de nord a comunei — după ce am străbătut 19 km —, am descoperit în sfârșit pe mult căutatul Iorgu, pe adevăratul lui nume Gheorghe D. Luță. Acesta ne-a confirmat că a vândut lui Ion Mihai 24 monede vechi de argint; apoi, de pe fundul unei lăzi de tip militar, a scos două tetradrahme, imitații de tip Filip al II-lea, pe care ni le-a dăruit. Ne-a declarat că deține toate aceste monede de la locuitoarea Elisabeta Gh. Radu, care avea la acea dată un teren pe dealul Țorțan, la est de sat, după cum ni l-a arătat de pe prispa casei, teren pe care, probabil, s-au găsit aceste piese.

Pe baza investigațiilor efectuate la fața locului și a datelor obținute cu acest prilej, am ajuns la concluzia că proveniența din Copăceni a tezaurului investigat era pe deplin dovedită și, cum se înnoptase de-a binelea, am renunțat să o mai căutăm pe Elisabeta Gh. Radu, care nu era acasă în acel moment, spre a încerca să aflăm de la dinsa amănunte suplimentare. Drept urmare, am plecat din Copăceni a doua zi în zori, cu convingerea că am identificat proveniența locală a tezaurului ce constituise obiectivul investigațiilor noastre.

Acum, când știm că în realitate, avem de-a face cu cel de-al III-lea lot al tezaurului descoperit în 1939 la Tulghieș, ne dăm seama că dacă am fi rămas în 1960 încă o zi în Copăceni și am fi stat de vorbă cu Elisabeta Gh. Radu, am fi aflat, poate, adevărul, încă de atunci. Dar dovezile materiale ce ni s-au prezentat — cele trei monede de la școala comunală și cele două dăruite de Gheorghe D. Luță — ni s-au părut prea evidente, motiv pentru care am considerat inutil să mai continuăm investigațiile noastre. Astfel a fost inventat „tezaurul de la Copăceni”.

Să încercăm acum, în măsura posibilităților, să reconstituim, măcar din punct de vedere numeric, acest ultim lot important din tezaurul de la Tulghieș. Inițial, deci în 1960, au apărut mai întâi la Rîmniceu-Vilcea 24 piese puse în circulație de către Ion Mihai; dintre acestea, o tetradrahmă Alexandru cel Mare¹³ și patru imitații de tip Filip al II-lea¹⁴ au intrat în colecția Cabinetului numismatic și au fost publicate în 1961 ca făcând parte din „tezaurul de la Copăceni”. Tot din această primă tranșă, reproducem pe planșele alăturate 16 imitații de tip Filip al II-lea, intrate în 1960 în colecția lui M. Sănătescu (alias Bibra)¹⁵. Din această tranșă, au rămas neidentificate cele trei tetradrahme barbare cumpărate de Fr. Albrich, piese pe care nu le-am putut vedea cu prilejul investigațiilor întreprinse la Rîmniceu-Vilcea și a căror soartă nu ne este cunoscută.

De la Gheorghe D. Luță din Copăceni, s-au obținut două tetradrahme de imitație tip Filip al II-lea: una a intrat în colecția Cabinetului numismatic¹⁶, cealaltă în aceea a Institutului de Arheologie¹⁷. Tot în Copăceni, am identificat în posesia învățătorului D. Chițoran alte trei monede cu aceeași proveniență: o tetradrahmă Alexandru cel Mare¹⁸ și două imitații¹⁹. Așadar, s-au identificat în 1960 din acest lot 29 piese: două tetradrahme Alexandru cel Mare și 27 tetradrahme barbare, imitații de tip Filip al II-lea.

După câțiva ani, mai exact începând din mai 1966, M. Sănătescu — devenit între timp M. Bibra, prin adoptarea numelui soției sale — ne semnalează din nou apariția unor monede de imitație provenind din

zona orașului Rîmniceu-Vilcea. Cele mai multe erau similare tipurilor ce apăruseră la „Iorgu din Copăceni” și păreau a proveni din filiera identificată în 1960. Alte monede prezentau pe avers un cap unan cu față dublă, interpretat multă vreme în literatura de specialitate ca imitând capul zeului Ianus de pe monedele romane²⁰; despre acestea, M. Bibra susținea că ar proveni dintr-un tezaur găsit la Rîmniceu-Vilcea, tezaur semnalat de altfel încă din 1940 de către Const. Moisil²¹.

Cunoscând toate aceste împrejurări, am considerat că nu existau motive care să justifice punerea sub semnul îndoielii nici a autenticității pieselor în cauză, nici a provenienței lor — Copăceni respectiv Rîmniceu-Vilcea — și nici măcar a numărului relativ mare al acestor piese; în 1960, Ion Mihai ne informase de altfel că „Iorgu din Copăceni” deținea vreo 200 de monede de acest gen. Cu toate acestea, observând urme de porozități pe unele exemplare din cele oferite de M. Bibra, i-am cerut acestuia explicații suplimentare. Într-o scrisoare din 6 mai 1966, M. Bibra ne-a declarat că asemenea porozități se datoresc tratării monedelor în cauză cu acid sulfuric, procedeu la care a recurs pentru a îndepărta „patina malignă” ce acoperea aceste piese și că porii dispar într-o baie de parafină²². În condițiile arătate, n-am mai văzut nici un motiv care să determine respingerea ofertelor succesive prezentate de M. Bibra și astfel, Cabinetul numismatic a primit în dar sau a cumpărat de la el următoarele tranșe de monede, ca provenind din „tezaurul de la Copăceni”:

Înreg. nr. I/91/28. VII. 1966: 43 tetradrahme „tezaur Copăceni” și 13 tetradrahme „tezaur Rîmniceu-Vilcea”, în total 56 piese, cumpărate pentru suma de 6 500 lei;
” ” I/93/15. XI. 1966: 5 tetradrahme „tezaur Copăceni”, donație, evaluată la suma de 500 lei;
” ” I/103/15. III. 1967: 19 tetradrahme „tezaur Copăceni” și 25 piese de alte proveniențe, în total 44 piese, cumpărate pentru suma de 4 400 lei;
” ” I/117/8. VII. 1967: 1 tetradrahmă „tezaur Copăceni” și 20 monede de alte proveniențe, în total 21 piese, cumpărate pentru suma de 1 840 lei²³.

Din cele expuse mai sus, rezultă că între 28 iulie 1966 și 8 august 1967, Cabinetul numismatic a cumpărat sau a primit în dar de la M. Bibra un număr de 68 tetradrahme de imitație tip Filip al II-lea, cu presupusa proveniență din „tezaurul de la Copăceni”, piese publicate ulterior, împreună cu altele de tipuri similare, rămase în colecția celui mai sus amintit²⁴.

Spre surprinderea noastră, am aflat mai târziu că paralel cu ofertele adresate Bibliotecii Academiei, M. Bibra încerca să furnizeze monede similare, în număr relativ însemnat, și unor colecționari particulari din București, la prețuri mult mai mari față de cele stabilite de comisiile de achiziție ale Academiei. Din acel moment, relațiile dintre această persoană și Cabinetul numismatic au încetat cu totul și nu știm ce soartă a avut, după moartea sa, colecția pe care o adunase la Rîmniceu-Vilcea.

La cităva vreme după încheierea acestor relații, au început să se răspîndească zvonuri despre lipsa de autenticitate a unor monede antice de argint, intrate de curind în câteva colecții particulare din București. Cel dintâi care ne-a semnalat apariția a fost ing. Victor I. Sava, fost membru al Societății noastre. Ca ecou al acestor zvonuri, arh. Gheorghe Pă-

trașcu din București ne-a procurat curînd copiile xerox ale unor informații publicate în 1967 într-o revistă vest-germană mai puțin cunoscută²⁵, în legătură cu apariția pe piața locală a unor monede est-celtice false. Din lectura acestor articole, sînt de reținut în esență următoarele date :

Autorul primului articol prezintă un număr de 18 monede est-celtice, apărute în 1967 la o licitație publică în R. F. Germania, cu specificarea că ar proveni dintr-un tezaur găsit în România. Au fost determinate trei tipuri diferite, cu dublete prezentînd identități de ștanțe. Considerate la începutul de specialiști ca fiind autentice, aceste monede au produs o bună impresie : atît ca stil, execuție și stare de conservare, cît și ca aspect al muchiei, examinarea lor a dat rezultate pozitive. Cu toate acestea, faptul că, deși erau de tipuri diferite, toate monedele din acest lot aveau același aspect general, a fost de natură să trezească bănuieli asupra autenticității lor. Un examen metalografic nedistructiv prin metoda röntgen-fluorescență a permis să se constate la un număr de cinci exemplare de tipuri diferite existența unei proporții de argint între 94,25 și 95,31%, față de 5,75—4,69% cupru ; monedele examinate erau de tipurile Pink²⁶ 233, 60, 299, 58 și 50 var./Dessewffy²⁷ 522 var. Au reieșit prin urmare diferențe de titlu neglijabile, constatare care a dus la concluzia că toate cele 18 monede în cauză sînt false²⁸.

În al doilea articol, se aduc noi informații cu privire la apariția în R. F. Germania a unor noi monede de același gen. Ni se comunică astfel că în cursul verii anului 1967, au fost oferite la vînzare de către firma Dr. Walter Kimpel din Düsseldorf alte monede est-celtice, identice cu șapte exemplare din cele 18 reproduse în numărul anterior al aceleiași publicații. Noul lot de astfel de monede a fost oferit cu lista de vînzare nr. 18 din iulie 1967 a susmenționatei firme și figurează acolo sub nr. G78—G87. Deoarece autenticitatea acestor monede a fost pusă la îndoială, dr. Walter Kimpel, ofertantul lor pe piața vest-germană, a fost nevoit să le supună unor expertize succesive, al căror rezultat a făcut obiectul unei scrisori pe care cel în cauză a adresat-o d-lui E. Bourgey, din Paris președintele Asociației Internaționale a Numismaților Profesioniști (A.I.N.P.). În această scrisoare — reprodusă integral în articolul citat —, dr. Walter Kimpel arată că i s-au prezentat un număr de 27 monede est-celtice despre care deținătorul lor declara că le-a cumpărat de curînd de la un colecționar din România, cu specificarea că ele provin dintr-un tezaur mai mare, găsit în 1965 sau puțin mai înainte la construirea unei șosele, în apropiere de Rîmnicu Vilcea. Se pare că tezaurul a fost prezentat Muzeului din București, care și-a reținut cîteva piese, restul a rămas colecționarului pentru a fi dispersat. După aducerea celor 27 piese în mod ilegal în R. F. Germania, deținătorul lor s-a adresat, prin intermediul unui anticar profesorului Kraft din Frankfurt, care, după afirmațiile sale, examinînd aceste monede sau cea mai mare parte din ele, nu a avut nici o îndoială asupra autenticității lor. Acesta dealtfel i-a confirmat telefonic d-rului Walter Kimpel cele de mai sus. Drept urmare, dr. Walter Kimpel a cumpărat 10 piese din lotul prezentat, cerînd de la deținătorul lor certificare în scris a autenticității. Aceste monede au fost examinate apoi de dr. La Baume de la Muzeul Romano-German din Colonia, care, de asemenea, nu a avut nici o îndoială asupra autenticității lor.

Întemeindu-se pe opiniile acestor experți, dr. Walter Kimpel a scos în vînzare cele 10 monede, prezentîndu-le în lista nr. 18 citată mai sus. Din acest lot, șapte piese au fost cumpărate de către un client local, iar restul de trei exemplare au ajuns la dl. H. König din Saarbrücken. Acesta însă, împreună cu soția sa, bună cunosătoare a artei celtice, le-au considerat imediat drept falsuri. După examinarea lor, au ajuns ulterior la aceeași concluzie și dl. Vinchon din Paris și dr. Herbert A. Cahn din Basel, acesta din urmă opinînd că ele au fost bătute într-un atelier modern din Grecia. În urma examinării și a celor șapte exemplare vindute anterior, dr. Herbert A. Cahn le-a declarat și pe acestea drept falsuri moderne²⁹.

Am rezumat, în cele de mai sus, conținutul acestei scrisori, spre a învedera cîte rînduri de expertize au fost necesare, pînă cînd s-a stabilit cu certitudine că monedele din pretinsul tezaur de la Rîmnicu Vilcea erau în realitate falsuri fabricate într-un atelier modern.

Avînd posibilitatea să studieze de aproape toate monedele getodacice din colecțiile Cabinetului numismatic, între care și cele achiziționate în 1966—1967 de la Mihail Bibra, Constantin Preda a constatat la acestea din urmă unele nepotriviri, ca aspect general, tehnică și compoziție, ceea ce l-a determinat să pună la îndoială autenticitatea lor³⁰, fără a cunoaște cercetările minuțioase întreprinse în 1967 de către specialiști din R. F. Germania, Franța și Elveția, citate de noi în rîndurile de mai sus.

Cum a fost posibil să se falsifice asemenea „monede est-celtice” și cum au ajuns ele în posesia lui Mihail Bibra din Rîmnicu Vilcea, de la care au ajuns apoi pînă și în Occident ? Cele trei persoane direct implicate în vehicularea monedelor de la Copăceni și anume un locuitor din Copăceni, Gheorghe D. Luță, un cositorar din Rîmnicu Vilcea, Ion Mihai și un ofițer pensionar din același oraș, Mihail Bibra, nu puteau fi în stare, nici unul dintre ei, să se dedea la o asemenea operație de înalt nivel tehnic. Am văzut că astfel de falsuri au putut înșela competența unor specialiști încercați din străinătate și că, după părerea unui expert în materie, dr. Herbert A. Cahn, ele provin dintr-un atelier ce ar activa în Grecia. Cheia misterioasei afaceri a ieșit la iveală mult mai tîrziu, cînd am aflat că Mihail Bibra a intrat în legătură cu un anume Magnusius (?), cetățean din R. F. Germania, căruia i-a cedat piese originale din propria sa colecție și care a mijlocit executarea falsurilor în străinătate. Interesul asociației Bibra — Magnusius nu era acela de a pune în vînzare în țară falsurile fabricate în străinătate, căci în acest caz, cei doi asociați nu și-ar fi scos nici măcar cheltuielile prilejuite de o atare întreprindere ; pur și simplu ei urmăreau ca, prin achiziționarea de către muzeele noastre a unor piese false, să se dea o aură de autenticitate pretinsului tezaur găsit la Rîmnicu Vilcea și astfel, să poată plasa mai ușor în Occident falsuri etichetate cu această proveniență pe de-a întregul inventată. S-a văzut că, la început, planul celor doi asociați părea să reușească pe deplin.

Acesta a fost epilogul decepționant al relațiilor dintre M. Bibra și Cabinetul numismatic, relații ce dăduseră, pînă în anii 1960—1961, roade atît de promițătoare³¹.

Să recapitulăm deci. Din „tezaurul de la Copăceni” — recte lotul III din tezaurul descoperit la Tulghieș în 1939 —, s-au identificat cu certitudine, pînă în prezent, următoarele tranșe:

24 piese puse în vânzare în 1960 la Rîmnicu Vilcea de Ion Mihai și anume: o tetradrahmă Alexandru cel Mare (Müller³² nr. 55, Ampipolis), achiziționată ulterior de Cabinetul numismatic (înreg. nr. 1 646/12.12.1960)³³ și 23 tetradrahme barbare de tip Filip al II-lea, din care patru exemplare au fost de asemenea achiziționate de Cabinetul numismatic (înreg. nr. 1 637/21.10.1960)³⁴, iar restul rămase în colecții particulare din Rîmnicu Vilcea;

2 tetradrahme barbare de tip Filip al II-lea, dăruite de Gheorghe D. Luță din Copăceni, cu prilejul vizitei noastre din 1960; una a intrat în colecția Cabinetului numismatic (înreg. nr. 1 638/26.10.1960)³⁵, cealaltă în colecția Institutului de Arheologie din București;

3 piese văzute de noi în 1960 la Copăceni, în colecția învățătorului D. Chițoran: o tetradrahmă Alexandru cel Mare (cf. Müller nr. 279—280, în cîmpul st. *aplustum*, dar avînd în plus sub tron siglele *NO*) și două tetradrahme de imitație tip Filip al II-lea, una cu *X* sub cal, alta cu *III* înapoia călărețului.

21 tetradrahme de imitație tip Filip al II-lea, identificate înainte de anul 1973 în diverse colecții particulare din zona orașului Rîmnicu Vilcea de către Gh. I. Petre din Govora-sat³⁶.

În total, s-au putut deci identifica un număr de 50 tetradrahme provenind în mod cert din lotul III al tezaurului de la Tulghieș, lot ce i-a revenit lui Gh. I. Radu, soldatul care a descoperit străvechea comoară și care nu a avut parte să se bucure de rodul descoperirii sale.

Pe baza datelor adunate pînă astăzi, se poate deci proceda la o reconstituire a tezaurului de la Tulghieș și la redactarea unui studiu mai amplu ce ar urma să-i fie consacrat. Un aspect complet neglijat pînă acum și care cu siguranță va sta în centrul atenției celor care vor întreprinde acest studiu va fi verificarea cronologiei tetradrahmelor ce poartă numele lui Alexandru cel Mare. Se știe că din lotul I, face parte o tetradrahmă emisă de orașul Priene (Müller nr. 1 027) și datată în general din sec. II i.e.n.³⁷. Din lotul II, face parte alte șase tetradrahme Alexandru cel Mare (Kerényi³⁸ nr. 96—101, primele trei cu trimiteri la Müller nr. 1 506, 1 559 respectiv 1 550; celelalte fără corespondență cu acest catalog). În sfîrșit, în lotul III au apărut încă două tetradrahme cu numele aceluiași rege, una intrată în colecția Cabinetului numismatic (Müller nr. 55), cealaltă într-o colecție particulară (cf. Müller nr. 279—280?). Cu excepția tetradrahmei emise de orașul Priene, toate celelalte opt exemplare ne dau impresia că ar fi emisiuni postume timpurii. Există indicii suficiente, care ar putea permite datarea mai precisă a acestor emisiuni, pe temeiul rezultatelor obținute de cercetări mai recente. Se va ajunge astfel la o datare mai aproape de realitate și a tezaurului de la Tulghieș, căruia i-am dedicat aceste note marginale.

NOTE

¹ R. Tohătan, *Considerații asupra tezaurului de la Tulghieș (jud. Maramureș)*, supra, p. 27—35.

² *Ibidem*, p. 28.

³ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 76.

⁴ D. Popescu, *Dacia*, 9—10, 1941—1944, p. 201—241, pentru împrejurările descoperirii, v. p. 201.

⁵ Kerényi A., *NK*, 43, 1944, p. 9—13 și pl. II—VII.

⁶ B. Mitrea, *SCIV*, 12, 1961, 1, p. 147, nr. 16; idem, *Dacia N.S.*, 5, 1961, p. 586, nr. 16; Oct. Iliescu, *CreștCol.*, 2, 1961, p. 656—658.

⁷ C. Preda, *op. cit.*, p. 76—77; idem și Gh. I. Petre (Govora); *SCN*, 6, 1975, p. 167—168 (fără precizarea provenienței); R. Tohătan, *op. cit.*, p. 31—32 (cu precizarea provenienței din tezaurul de la Tulghieș).

⁸ R. Tohătan, *op. cit.*, p. 31.

⁹ *Ibidem*, p. 29.

¹⁰ C. Preda și Gh. I. Petre (Govora), *op. cit.*

¹¹ V. în acest sens Oct. Iliescu, *SCN*, 2, 1958, p. 448—450, 453.

¹² Prin intermediul profesorului V. V. Haneș din București, Cabinetul numismatic a achiziționat succesiv din acest tezaur trei loturi: înreg. nr. 1 139/24.10.1955: 100 tetradrahme geto-dacice, cu specificarea că fac parte dintr-un tezaur găsit în 1915 în apropiere de Făgăraș; înreg. nr. 1 145/2.12.1955: 100 tetradrahme geto-dacice și înreg. nr. 1 321/13.2.1957: 95 tetradrahme geto-dacice, cu specificarea că tezaurul s-a găsit la Drăguș, azi în jud. Brașov. O tetradrahmă din această ultimă tranșă a fost înregistrată din eroare pentru a doua oară de Const. Moisil sub nr. 1 478/13.5.1958, astfel încît tezaurul achiziționat în 1955 și 1957 de Cabinetul numismatic cuprinde în total 295 tetradrahme geto-dacice.

După precizarea locului exact al descoperirii, ca urmare a cercetărilor noastre din 1960 tezaurul de la Jiblea—Călimănești a făcut obiectul unui studiu publicat de C. Preda, *SCN*, 4, 1968, p. 47—68.

¹³ Înreg. nr. 1 646/12.12.1960 publicată de Oct. Iliescu, *op. cit. supra*, nr. 6, p. 657 nr. 110 reproducă de C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 498 (pl. XIV, 9).

¹⁴ Înreg. nr. 1 637/21.10.1960; publicate de Oct. Iliescu, *op. cit.*, p. 657—658 nr. 112—115.

¹⁵ Unele din piesele achiziționate de M. Sănătescu au fost publicate de M. Gramatopol, *RevMuz*, 6, 1969, 5, p. 450—454.

¹⁶ Înreg. nr. 1 638/26.10.1960 publicată de Oct. Iliescu, *op. cit.*, p. 657 nr. 111; reproducă de același autor, *Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei R.P.R., Călușa bibliotecarului*, 15, 1962, 1, p. 36.

¹⁷ Înreg. nr.

¹⁸ Reprodusă de C. Preda, *op. cit.*, sub nr. 8. Pe rv. legenda AAEΞANΔP[O] în cîmpu st. *aplustum*, sub tron *NO* (v. comentariul de la sfîrșit).

¹⁹ Pe rv., una cu *X* sub cal, cealaltă cu *III* înapoia călărețului.

²⁰ O discuție a variatelor interpretări ce s-au dat acestui tip din iconografia monetară a geto-dacilor la Oct. Iliescu, *RRH*, 19, 1980, 2—3, p. 161—172; B. Mitrea, *NAC*, 10, 1981 p. 247—259; Oct. Iliescu, *NAC*, 13, 1984, p. 183—198.

²¹ Const. Moisil, *CNA*, 15, 1940, p. 241.

²² Extras din scrisoarea păstrată în arhiva noastră personală.

²³ Printre piesele achiziționate, se găsesc însă și unele absolut autentice, cum sînt de exemplu cele înreg. la nr. I/91/4; I/103/7, 12, 16. Un examen mințios va permite separarea originalelor de „creațiile” atelierului din zilele noastre.

La cele de mai sus, se adaugă alte șapte piese barbare, cu proveniența declarată Rîmnicu Vilcea sau Horezu, dăruite de M. Bibra Cabinetului numismatic (înreg. nr. I/112/28. 7. 1967), dar care nu au nici o legătură cu tezaurul de care ne ocupăm aici.

²⁴ M. Gramatopol, *Monede dacice din bazinul Oltului mijlociu*, loc. cit.

²⁵ *Berichte der Münz- und Medaillensammler*, Freiburg im Breisgau.

²⁶ K. Pink, *Die Münzprägung der Ostkellen und ihrer Nachbarn*, Budapesta, 1939.

²⁷ Dessewffy M., *Barbăr pénzeli*, Budapesta, 1910—1915.

²⁸ *Fälschungen. Antike. Ostkellen* (P. Strauss, Basel), *Berichte...*, cit. supra, Nr. 41, Oktober 1967, p. 328—330.

²⁹ *Fälschungen. Antike. Ostkeltern* (nesemnat), *Berichte...*, Nr. 42, Dezember 1967, p. 337—338.

³⁰ C. Preda, *SCN*, 5, 1971, p. 247—249, cu două planșe în afara textului.

³¹ V. mai sus, n. 11.

³² L. Müller, *Numismatique d'Alexandre le Grand*, Copenhaga, 1855.

³³ V. n. 13.

³⁴ V. n. 14.

³⁵ V. n. 16.

³⁶ C. Preda și Gh. I. Petre (Govora), *SCN*, 6, 1975, p. 167—172, cu două planșe în afara textului.

³⁷ B. V. Head, *Historia numorum*, Oxford, 1911, p. 591.

³⁸ V. n. 5.

RAPORT DE ACTIVITATE

Cercetări efectuate în deplasare de la 28 sept. — 2 oct. 1960

Pe baza hotărârii conducerii Bibliotecii Academiei din 17 sept. 1960, m-am deplasat în zilele de 28 sept. — 2 oct. 1960 în orașul Rîmnicu Vilcea și în alte localități din împrejurimi, avînd următoarele obiective:

1. Identificarea locului și determinarea împrejurărilor în care s-a descoperit un tezaur de monede dacice și macedonene, tezaur ce ne fusese semnalat de către tov. M. Sănătescu din R. Vilcea ca fiind găsit în com. Copăceni, r. Horezu;

2. Precizarea locului în care s-a descoperit tezaurul de monede dacice de la Jiblea—Călimănești, achiziționat în mare parte de către Biblioteca Acad. R.P.R. în cursul anilor 1955—1957 (înregistrare nr. 1 139, 1 145/1955 și 1 321/1957).

În scopul mai sus arătat, am plecat la 28 sept. 1960 la Rîmnicu Vilcea, însoțit de tov. Bucur Mitrea, delegat al Institutului de Arheologie al Acad. R.P.R. Acolo, am obținut de la tov. M. Sănătescu următoarele informații:

a. În cursul lunii iunie 1960, susnumitul a cumpărat de la locuitorul Ion Mihai, de meserie cositorar, un număr de 16 monede de argint și anume o tetradrahmă de la Alexandru cel Mare și 15 tetradrahme dacice. De la același locuitor, au mai cumpărat cîte 4 piese tov. D. Curechianu și Friederich Albricht din Rîmnicu Vilcea. Cu privire la proveniența acestor monede, Ion Mihai a declarat colecționarilor mai sus amintiți că le are de la un anume Iorgu, locuitor din com. Copăceni, r. Horezu, care ar mai poseda încă 200 exemplare similare.

Întrebat de noi, Ion Mihai ne-a confirmat cele de mai sus.

b. În ce privește tezaurul de la Jiblea—Călimănești, tov. M. Sănătescu ne-a pus în legătură cu tov. Manole Moraru, salariatul I. F. Călimănești, care cunoștea pe descoperitori.

I. Trecînd la verificarea informațiilor obținute, ne-am deplasat în ziua de 29 sept. 1960 la Călimănești, unde, prin intermediul tov. Manole Moraru, am luat legătura cu persoanele care au descoperit tezaurul de la Jiblea—Călimănești și anume: Negrilă Maria, Sandu I. Maria și Tufănescu Maria. Acestea ne-au declarat că împreună cu alte zece persoane, lucrau în vara anului 1954 la prășitul porumbului pe dealul Sub vii, la locul Virful Brăni, satul Jiblea Veche, com. Călimănești, cînd au dat cu sapa într-o grămadă de monede vechi, pe care le-au împărțit între ele. Cele mai multe au fost adunate probabil ulterior de către locuitorul Floarea Stanca din satul citat. Prin intermediari, 295 monede au ajuns apoi în colecția Cabinetului numismatic al Bibl. Acad. R.P.R., iar un număr de 9 piese au intrat în colecția Muzeului raional Rîmnicu Vilcea. În prezent, s-ar mai găsi 6 piese la Floarea Stanca, 3 piese la Aurica Bărăgan, iar o piesă, pe care o avea Tufănescu Maria, a fost dăruită delegatului Institutului de Arheologie, pentru colecția Muzeului Național de Antichități. Această locuitoare ne-a declarat că a mai avut 4—6 piese, pe care însă le-a transformat în cercei.

Urcînd pe dealul Virful Brăni, locuitoarele Negrilă Maria și Sandu I. Maria ne-au arătat locul exact unde s-a găsit tezaurul. Acest loc este situat aproape de culme, pe partea de est a dealului, avînd în perspectivă spre sud-est valea Coisca, iar jos în vale satul Sălătrucele. Nu s-au observat urme de locuire în preajma punctului în care a fost descoperit tezaurul.

Locuitoarele Floarea Stanca și Aurica Bărăgan nefiind găsite acasă, nu am putut vedea piesele pe care le-ar mai avea.

II. În ziua de 30 sept. 1960, ne-am deplasat cu autobuzul I.R.T.A. de la Rîmnicu Vilcea la Lădești. De aici, am plecat în comuna Copăceni și anume în satul Bălteni. La școala de 7 ani din acest sat, ni s-au arătat de către tov. G. Dan, director, Ana Teodorescu și Răducanu Dumitru, învățători, un număr de trei piese: o tetradrahmă Alexandru cel Mare și două tetradrahme dacice, proprietatea tov. D. Chișoran, învățător în satul Turcești, com. Mateești; întrucît acesta lipsea din com. Copăceni, nu am putut obține date cu privire la proveniența pieselor de mai sus.

Ne-am deplasat apoi la locuitorul Gheorghe D. Luță, zis și Iorgu, din satul Bălteni. Acesta ne-a declarat că într-adevăr, a vîndut lui Ion Mihai 24 piese; mai avea încă două exemplare pe care ni le-a dăruit, cîte o piesă de fiecare delegat. Toate aceste monede au fost

obținute de către Gheorghe D. Luță de la locuitorul Elisabeta G. Radu din satul Bălteni, cam prin anul 1941 sau curînd după acea dată. Această locuitoare posedă un teren pe dealul Țorțan, loc probabil al descoperirii. Întrucît se făcuse seara tirziu, nu am avut posibilitatea de a vorbi cu această persoană.

De la tov. învățători Ana Teodorescu și Răducanu Dumitru, am aflat că tov. inv. Const. Ivan de la școala de meserii din Rîmnicu Vilcea ar avea 4—5 piese dacice, similare celor ce ni s-au prezentat.

III. Reîntors la Rîmnicu Vilcea, am luat contact cu tov. inv. Const. Ivan, care ne-a declarat că într-adevăr are 4—5 piese dacice, dar le-a obținut mai de mult de la un locuitor din comuna Zătreni, r. Oltețu, unde a fost profesor mai mulți ani; neavînd piesele asupra sa, nu am putut determina tipurile și eventuala proveniență din tezaurul găsit la Copăceni.

IV. De la tov. Dumitru Curechianu din Rîmnicu Vilcea, am cumpărat 4 piese din tezaurul de la Copăceni și anume din lotul revîndut de Ion Mihai. Aceste piese au fost plătite cu suma de 40 lei, adică exact atît cît a primit Ion Mihai de la tov. Dumitru Curechianu.

V. Terminînd cercetările, am plecat la București în ziua de 2 oct. 1960, sosînd la ora 21.55.

În concluzie, ca rezultat al cercetărilor întreprinse, s-au stabilit următoarele:

1. Existența unui tezaur de monede dacice și macedonene, descoperit la Copăceni, poate fi socotită ca deplin dovedită.

Din acest tezaur, s-au achiziționat pentru colecția Cabinetului numismatic o piesă dăruită de tov. Gheorghe D. Luță din Copăceni și 4 piese cumpărate de la tov. Dumitru Curechianu din Rîmnicu Vilcea. S-au mai obținut date cu privire la dispersiunea altor piese din același tezaur.

2. S-au determinat împrejurările și locul exact în care a fost descoperit tezaurul de la Jiblea—Călimănești, stabilindu-se cu oarecare aproximație piesele dispersate.

2 oct. 1960 /ss/ Octavian Iiescu

À PROPOS DU TRÉSOR MONÉTAIRE DE TULGHIEȘ (DÉP. DE MARAMUREȘ)

RÉSUMÉ

En marge de l'article de Radu Tohătan, *Considerații asupra tezaurului de la Tulghieș (jud. Maramureș)*, publié supra dans ce même volume, l'auteur apporte un nombre de précisions concernant l'apparition en 1960 du IIIe lot de monnaies provenant du dit trésor et leur dispersion ultérieure. On évoque d'abord les circonstances de cette apparition et on explique les motifs qui, au début, ont permis d'étayer la conviction qu'il s'agissait en l'occurrence d'un trésor distinct, découvert à Copăceni (dép. de Vilcea); d'ailleurs, c'est sous la dénomination erronée de « trésor de Copăceni » que ce lot, provenant en réalité du trésor de Tulghieș, a été désigné pendant bon nombre d'années. L'auteur établit la liste des pièces appartenant réellement à ce lot et identifiées comme telles depuis 1960 jusqu'en 1975. On rappelle ensuite l'apparition en 1966—1967, d'abord à Bucarest et puis en Allemagne Fédérale, de plusieurs vagues de monnaies *est-celtiques* fausses, censées provenir d'un prétendu trésor découvert dans la zone de Rîmnicu Vilcea, mais qui en réalité étaient l'œuvre d'un faussaire moderne activant en Grèce.

Compte tenu du fait que le trésor de Tulghieș comprend, dans tous ses trois lots, non seulement des tétradrachmes barbares, mais aussi des tétradrachmes au nom d'Alexandre le Grand, l'auteur conclut, en attirant l'attention des chercheurs sur l'importance que présente, pour l'étude de ce trésor, la chronologie de ces dernières émissions, qui devrait être établie sur la base des résultats obtenus dans cette direction au cours des dernières années.

EXPLICATION DES PLANCHES

- Pl. I. Tétradrachmes barbares du trésor de Tulghieș.
Pl. II. Autres tétradrachmes barbares du même trésor.

NOI CONTRIBUȚII PRIVIND CIRCULAȚIA DRAHMEI DIN DYRRHACHIUM ȘI APOLLONIA : ASPECTUL METROLOGIC

NICULAE CONOVICI

Este binecunoscut faptul că în prima jumătate a sec. I î.e.n., mai ales ca urmare a campaniilor sud-dunărene ale geto-dacilor conduși de Burebista, pe teritoriul Daciei pătrund mari cantități de monede străine : tetradrahme din Macedonia Prima și Thasos, drahme de Apollonia și Dyrrhachium, denari romani republicani ș.a.¹. Acest uriaș aflus de metale prețioase, împreună cu alte variate bunuri provenite din prăzi, răscumpărări, tributuri, stipendii și nu în ultimul rând din schimburi comerciale tot mai extinse, utilizarea meșterilor și specialiștilor greci la construirea cetăților și a noilor sanctuare etc. au avut ca efect o înflorire fără precedent a economiei statului dac, o uniformizare tot mai accentuată a civilizației daco-getice și a favorizat producerea unor profunde transformări sociale, politice și spirituale².

În cele ce urmează ne propunem să urmărim un aspect mai puțin cunoscut, legat de pătrunderea și circulația drahmelor din Apollonia și Dyrrhachium în Dacia. El privește raporturile cantitative existente între cele două categorii de monede, căutând explicația posibilă a faptului că drahmele din Dyrrhachium ajunse aici sînt cu mult mai numeroase decît cele din Apollonia. Într-o lucrare din 1971³, I. Glodariu estimează la cca 11 900 numărul drahmelor din cele două orașe descoperite în Dacia. De atunci numărul lor a sporit cu cel puțin 1 000. După datele de care dispunem, în tezaur și descoperiri izolate din România și vestul Ungariei am putut identifica un număr de peste 10 000 drahme originale și imitații, la care se adaugă descoperirile cu număr neprecizat de piese. Din această cifră au putut fi departajate 6529 drahme de Dyrrhachium, 1253 de Apollonia, 545 imitații de Dyrrhachium și hibride (414 numai în tezaurul de la Troianul)⁴ și 43 imitații Apollonia. Așadar, raportul dintre monedele celor două orașe este de cel puțin 5 : 1.

După cum am avut prilejul să arătăm în alte lucrări⁵, ambele orașe încep să emită drahme de argint după un etalon comparabil cu cel rhodio-fenician (drahme de 3 *scrupuli* = 3,41 g)⁶ din cursul sec. III î.e.n. : cca 260 î.e.n. Dyrrhachium, cca 232 î.e.n. Apollonia (etalon și nominal utilizate și de alte centre din zona Adriaticii, precum și de victoriatul roman care s-a inspirat după ele⁷). Mai mult, aceste drahme sînt cu totul asemănătoare între ele, luînd ca model emisiunile mai vechi ale cetății-mame Coreyra⁸ : pe avers o vacă alăptîndu-și vițelul, pe revers un pă-